

Turinys

Pratarmė. Nepastebima visiems matomoje vietoje	11
PIRMA DALIS	
<i>Karalienės Viktorijos laikų mergaitė.</i>	
<i>XIX a. dešimtas dešimtmetis</i>	17
1. Gimtasis namas	18
2. Pamišimai giminėje	24
3. Namų Padaras	31
4. Žlugimas	39
ANTRA DALIS	
<i>Karaliaus Eduardo VII laikų debutantė.</i>	
<i>XX a. pirmasis dešimtmetis</i>	47
5. Laukiant to vyro	48
6. Gražiausias Viktorijos laikų tualetas	53
7. Geziros rūmų viešbutis	57
8. Jos pasirinkimas – Archibaldas	64
TREČIA DALIS	
<i>Karo meto slaugė. 1914–1918 metai</i>	73
9. Torki miesto rotušė	74
10. Meilė ir mirtis	85
11. Puaro atsiradimas	94
12. Viržynės viešbutis	102

KETVIRTA DALIS

Ryški jaunoji rašytoja.

<i>XX a. trečiasis dešimtmetis</i>	107
13. Persikraustymas į Londoną	108
14. Rosalindos gimimas	114
15. Britų misija	120
16. Trileriai	129

PENKTA DALIS

<i>1926-ieji</i>	141
17. Sanningdeilas	142
18. „Mįslingas nutikimas Stailze“	151
19. Dingimas	162
20. Harogeito hidroterapinis viešbutis	176
21. Atsiradimas	203

ŠEŠTA DALIS

Plutokratinis periodas.

<i>XX a. ketvirtasis dešimtmetis</i>	221
22. Mesopotamija	222
23. Maxas Mallowanas	233
24. Manau, aš už tavęs tekėsiu	240
25. Aštuoni namai	252
26. Aukso amžius	268

SEPTINTA DALIS

Karo meto darbininkė.

<i>XX a. penktasis dešimtmetis</i>	279
27. Po bombomis	280
28. Dukra yra dukra	295
29. Gyvenimas, negailintis iššūkių	308
30. Agatha Christie = Mary Westmacott	321

AŠTUNTA DALIS

Permaininga sėkmė.

<i>XX a. šeštasis dešimtmetis</i>	331
31. Didžiulė brangi svajonė	332
32. Jie atvyko į Bagdadą	341
33. Kristilendas po karo	353
34. Antra eilė parterėje	365
35. Žavi močiutė	375

DEVINTA DALIS

Nesvyruojanti.

<i>XX a. septintasis dešimtmetis</i>	383
36. Agathos Christie sėkmės paslaptis	384
37. Keistuoliška šutvė	397
38. Detektyvės	409
39. Žinoti, kada pasitraukti	417

DEŠIMTA DALIS

Uždanga.

<i>XX a. aštuntasis dešimtmetis</i>	425
40. Vinterbrukas	426
41. Po laidotuvių	440
Šaltiniai	451
Padėkos	460
Pastabos	463

Pratarmė

Nepastebima visiems matomoje vietoje

Agatha Christie važiavo traukiniu tyliai sėdėdama vagono kamputy, kai viena iš keleivių paminėjo jos vardą.

Kaip vėliau pasakojo Agatha Christie, „pasidėjusios ant kelių mano knygas minkštais viršeliais, mane aptarinėjo dvi moterys“. Damos nenutuokė, kas yra ta ori vidutinio amžiaus bendrakeleivė, ir toliau kalbėjo apie garsiausią pasaulio rašytoją.

– Girdėjau, kad ji geria kaip arklys¹, – pareiškė viena iš damų.

Man patinka šis epizodas, nes jis tiek daug pasako apie Agathos Christie gyvenimą.

Pirma, apie šį anekdotišką atvejį ji papasakojo 1970-aisiais, kai davė interviu, kuris buvo publikuotas minint jos aštuoniasdešimties metų sukaktį. Koks ilgas ir neramus buvo jos gyvenimas!

Agatha gimė prabangiai gyvenančioje šeimoje baigiantis Viktorijos epochai; šeima buvo paveldėjusi daug turto, turėjo namą su banketų sale ir gausybe tarnų. Visa tai bus prarasta, ir Agathai teks pačiai užsidirbti gyvenimui. Tie jos aštuoni dešimtmečiai apėmė du pasaulinius karus, Britų imperijos saulėlydį ir radikalius socialinius pokyčius. Visi šie įvykiai vaizduojami 80-yje Agathos Christie knygų – knygų,

kurios yra ne tik maloni pramoga, bet ir puikus informacijos šaltinis istorikams.

Antra, negali būti jokių abejonių, kad *abi* tos damos traukinyje išties turėjo Agathos Christie knygas. Mat ši rašytoja buvo tiesiog visur esanti, ypač pokario laikotarpiu, kai prieš kiekvienas Kalėdas pasirodydavo jos nauja knyga; tai tapo kasmetiniu ritualu, kurį imta vadinti „Christie Kalėdoms“ (*Christie for Christmas*). Teigiama, jog Agathos Christie knygos populiarumu nusileidžia tik Šekspyro kūriniais ir Biblijai. Visgi man įdomiausia ne tai, kad ji apskritai išlaiko šią poziciją, bet kad ją išlaiko nepaisant to, jog yra *moteris*. Be to, Agatha nebuvo vien romanistė – pagal pastatytų pjesių skaičių ji išlieka populiariausia iš visų kada nors kūrusių dramaturgių. Ji pelnė tokį milžinišką pasisėkimą, kad žmonės ją įsivaizduoja kaip stabilumo įsikūnijimą, o ne kaip tradicijų laužytoją. Tačiau ji buvo ir vienokia, ir kitokia.

Trečia, egzistuoja begalė klaidingų įsitikinimų! Grįžkime prie tų damų traukinyje: Agatha ne tik negėrė „kaip arklys“, bet netgi buvo blaivininkė. Ji nemėgo vyno, o labiausiai jai patiko gryna grietinėlė. Tačiau tos damos manė, kad rašytoja privalo vartoti svaigalus, turėti blogą reputaciją ir būti nelaiminga.

Be to, labai iškalbina yra budri pačios Agathos Christie laikyse-na tame traukinio vagone. Būtent taip – būdama visiems matomose vietose, bet išlikdama nepastebima – ji naudojo gyvenimą savajam menui. Šis epizodas, kai romanistė nugirsta apkalbas, kad ji yra girtuoklė, atsirado Agathos Christie detektyviniame romane „Mirusiojo kvailystė“ (*Dead Man's Folly*, 1956); knygoje tai nutinka jos beletristiniam *alter ego* – rašytojai ir detektyvei misis Ariadnei Oliver.

Šioje scenoje taip pat glūdi esminė tiesa apie Agathos Christie asmenybę. Be abejo, kaip ir dauguma senyvo amžiaus moterų, ji iš tiesų galėjo netraukti aplinkinių dėmesio. Tačiau Agatha sąmoningai

naudojosi tuo, kad atrodo tokia paprasta. Tai buvo jos viešas įvaizdis, kurį ji kruopščiai puoselėjo, norėdama nuslėpti savo tikrąją savastį.

Jei tos dvi moterys traukinyje būtų paklaususios jos vardo, ji netgi nebūtų atsakiusi „Agatha Christie“. Ne, ji būtų pasakiusi esanti „ponia Mallowan“ – pagal keturiolika metų jaunesnį archeologą Maxą Mallowaną, už kurio paskubomis ištekęjo 1930-aisiais.

O paklausta, kokia yra jos profesija, būtų atsakiusi, kad neturi jokios. Kai pildant oficialias anketas jai tekdavo nurodyti, ką veikia, ši moteris, kurios knygų pardavimas apytikriai sudarė 2 milijardus egzempliorių (įskaitant vertimus į užsienio kalbas), visada rašė esanti „namų šeimininkė“. Nepaisydama savo milžiniškos sėkmės, ji išlaikydavo pašalinio asmens, stebėtojo perspektyvą. Agatha Christie pasprukdavo nuo pasaulio, besistengiančio ją identifikuoti.

Šioje knygoje man norėtusi išsiaiškinti, kodėl Agatha Christie visą gyvenimą apsimetinėjo esanti paprasta moteris, nors iš tikrųjų buvo stereotipų laužytoja. „Visame pasaulyje aš buvau mažiausiai tinkama vaidinti heroję“⁴², – kartą pasakė ji. Nors tokią nuostatą iš dalies lėmė jos pačios nepaprastas kuklumas, visgi būtina suprasti, koks buvo pasaulis, kuriame ji gimė ir augo. O tame pasaulyje egzistavo griežti nurodymai, ką moterys gali ir ko negali daryti. Tai yra biografija, turinti istorinį pagrindą, – pasakojimas apie moterį, kurios gyvenimas yra neatsiejamas nuo dvidešimtojo amžiaus istorijos.

Kai pasakau žmonėms, kad rašau apie Agathą Christie, dauguma jų pirmiausia pamini tas vienuolika dramatiškų 1926-ųjų dienų, kai ji buvo „dingusi“ ir dėl to prasidėjo jos lavono paieška, apėmusi visą šalį. Dažnai teigiama, kad ji pasislėpė siekdama apkaltinti savo vyrą ketinimu ją nužudyti. Tikrai?

Paprastai tvirtinama, jog Agatha apie šį liūdnei pagarsėjusį incidentą tylėjo visą likusį gyvenimą. Bet tai netiesa. Aptikau stebėtinai

daug jos pasisakymų tuo klausimu. Tikiu, kad gilinantis į jos žodžius galima daug sužinoti apie tą „paslaptį“.

Agatha laužė taisykles, kurias dvidešimtas amžius primetė moterims. Buvo numatyta, kad jos kartos ir socialinės klasės moterys privalo būti neturtingos, nedirbti atlygintinai, akiai dievinti didelį savo palikuonių būrį ir visą laiką atiduoti save kitiems.

Būtent šis, paskutinis, reikalavimas buvo vienintelis, kurį Agatha išpildė iki galo. Savo skaitytojams ji atidavė tai, ką turėjo geriausia: savo darbštumą, savo kūrybiškumą, savo talentą, kai kada – ir genialumą. Nenuostabu, kad skaitytojai ją už tai tebemyli.

Šiuolaikinėje epochoje mums nereikia kelti moterų ant pjedestalo. Vadinas, turime pripažinti tą gausybę prieštaravimų, iš kurių susidėjo Agatha Christie, turėjus labai tamsų branduolį. Ir ne vien dėl to, kad ji gebėjo kurti tokias istorijas, kuriose žudo net vaikai, bet ir todėl, kad jos kūriniuose yra mūsų laikais nepriimtinių nuostatų rasių ir socialinių klasių atžvilgiu.

Bet tai nereikia, kad turėtume tiesiog rodyti savo nepasitenkinimą ir nusigręžti. Tai svarbu, kadangi Agathos Christie kūryba tapo tarsi tipiško britiško požiūrio į pasaulį stenografija. Rašytojos socialinei klasei ir gyvenamajam laikotarpiui būdingi prietarai, dažnai atsiskleidžiantys jos kūriniuose, yra Didžiosios Britanijos dvidešimtojo amžiaus istorijos dalis.

Be to, nepaisant išorinio jos kūrinių konservatizmo, aš *taip pat* tikiu, kad Agatha nepastebimai keitė į gera savo skaitytojų nuomonę apie pasaulį. Jos kūriniai parodė, kad žemaūgis išlepęs „užsienietis“ juokinga pavarde gali nugalėti blogį naudodamasis ne raumenimis, o smegenimis. Kad net silpna sena moteris gali atkeršyti piktadariui.

Ir kad tokie bevaikiai viengungiai kaip Erkiulis Puaro ir mis Džeinė Marpl puikiausiai gyvena nesukūrę tradicinės šeimos³.

Galiausiai noriu aiškiai pasakyti, kad Agatha Christie savo pirmiesiems skaitytojams neatrodė nei „nostalgiška“, nei turinti ką nors bendra su „paveldu“. Vaikystėje per televiziją žiūrėdavau mielas, subtiliai apdorotas jos kūrinių versijas. Tačiau reikalas tas, kad originalai buvo dvidešimtojo amžiaus, nutraukiančio ryšius su praeitimi, produktas. Pati Agatha Christie gyveno „modernų“ gyvenimą: keliavo į Havajus plaukioti banglente, mėgo greitus automobilius, domėjosi tuo metu dar nauju psichologijos mokslu. O kai ėmė leisti jos romanus, jie taip pat buvo pribloškiamai, žėrinčiai „modernūs“.

Šioje knygoje susipažinsime su žmogumi, įsitvirtinusi tarp didžiųjų dvidešimtojo amžiaus rašytojų. Žmogumi, kuris taip dažnai nepakankamai vertinamas ir taip dažnai klaidingai suprantamas. Kurio iškilūs laimėjimai kažkodėl yra beveik nepastebimi visiems matomoje vietoje.

Bet iš pradžių keliaukime į pačią pradžią ir susipažinkime su maža mergaite linų spalvos plaukais.

Aukso amžius

Laimės jausmas Agathai padėjo parašyti knygas, kurios laikomos geriausiomis jos karjeroje. Tačiau baigiantis 1939-iesiems, baigėsi ketvirtasis dešimtmetis ir baigėsi tai, kas buvo aukso amžius – ir detektyvo žanrui, ir pačiai Agathai. Santuoka su Maxu jai suteikė tokio profesinio pasitikėjimo, kokio ji dar neturėjo. Agatha transformavosi į mitrią, reiklią, brandžią moterį ir visiems – leidėjams, prodiuseriams ir verslo partneriams – tai buvo leista pajusti. Kaip jos detektyve „Erkiulio Puaro Kalėdos“ (*Hercule's Poirot's Christmas*, 1938) sakė viena veikėja, „pasaulis yra labai žiaurus moterims. Jos privalo daryti dėl savęs viską, ką gali“¹.

XX a. trečiajame dešimtmetyje, netrukus po savo dingimo, Agatha pirmą kartą aiškiai pajuto, kad *turi* dirbti, net jei gydytojas rekomendavo ilsėtis: „Dabar neturėjau jokio kito pinigų šaltinio – tik galėjau, tiksliau, privalėjau, jų užsidirbti pati.“

Tą akimirką, vėliau sakė Agatha, ji tapo profesionalia rašytoja, o tai reiškė privalėjimą rašyti „net tada, kai nesinori“. Pavyzdžiui, tokia knyga, kurią negaluojančiai Agathai teko prisiversti užbaigti, buvo „Mėlynojo traukinio paslaptis“ (*The Mystery of the Blue Train*, 1928). Rosalinda, visą laiką trokštanti motinos dėmesio, nuolat sukinėjosi

aplink rašomąją mašinėlę ir maldaujamu balseliu kalbėjo: „Aš galiu čia tiesiog pastovėti. Aš netrukdysiu.“ Tad „Mėlynojo traukinio paslaptis“ Agathai kėlė skausmingus atsiminimus. Ji apie tą knygą sakė: „Neabejotinai pati blogiausia mano kada nors parašyta knyga.“³

Tačiau dėl didžiulio Agathos viešumo, kurį 1926-aisiais sukėlė jos dingimas, „Mėlynojo traukinio paslapties“ pardavimas vis tiek buvo puikus – 7 000 egzempliorių. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Agathos knygų pardavimai šiek tiek sumažėjo, bet paskui vėl ėmė didėti – po to, kai leidykla *William Collins, Sons & Co.* sugalvojo, kaip šią rašytoją geriausia reklamuoti. Agathos Christie detektyvo „Trijų veiksmų tragedija“ (*Three Act Tragedy*, 1934) vien pirmaisiais metais buvo parduota 10 000 egzempliorių. O detektyvo „Penki paršiukai“ (*Five Little Pigs*, 1942) pardavimas šoktelėjo iki 20 000 egzempliorių. Ir rašytoja neketino žvalgytis atgal⁴.

Agathai gaunamos pajamos turėjo atrodyti gausios, ypač kai jos knygas ėmė dalimis spausdinti Amerikos žurnalai. Agatha vėliau pasakojo: „[Tie pinigai] buvo ne tik kur kas didesni už tai, ką Britanijoje kada nors gavau už teisę spausdinti dalimis mano knygas, bet tuo metu ir neapmokestinami. Jie buvo laikomi kapitalo sąnaudomis.“ Visgi šis mokesčių Amerikoje reikalas pas Agathą dar sugriš ir persekios.

Agatha taip pat ieškojo naujų pajamų šaltinių. 1928-ųjų gegužę buvo pastatyta jos detektyvo „Rodžerio Ekroido nužudymas“ teatrinė versija. Pavadintą „Alibi“ ir scenai adaptuotą ne pačios Agathos, šį spektaklį laikraštis *The Observer* apibūdino ganėtinais teigiamai. Erkiulis Puaro, žinoma, išliko pagrindiniu veikėju, o štai daktaro seserį, kuri Agathos knygoje buvo vidutinio amžiaus senmergė Karolina, režisierius pakeitė jauna seksualia mergina Keril.⁵ Agathai atrodė, kad ji gali padaryti geriau, tad 1930-aisiais parašė pjesę „Juoda

kava“, kurią irgi pastatė. Visgi šie du pastatymai parodė, kad Puaro personažas netinka teatro scenai: jis buvo pernelyg spalvingas ir pasiglemždavo tiek daug žiūrovų dėmesio, kad jo beveik nelikdavo kitiems personažams⁶.

Agatha vis labiau domėjosi teatru, bet į jį nesikoncentravo, nes tie siog buvo per daug užsiėmusi. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje – kuris tapo pačiu našiausiu jos literatūrinėje karjeroje – ji sukūrė 20 detektyvų (arba romanų) ir 5 apsakymų rinkinius. Vien 1934-aisiais išėjo 2 detektyvai, 2 apsakymų rinkiniai ir 1 nedetektyvinis romanas. Agatha Christie kūrė ne tik savo literatūrinę karjerą, bet ir savo „prekių ženklą“. Ji taip pat sugalvojo du naujus detektyvus – misterį Kviną ir misterį Satertvaitį – kurie buvo ne tiek personažai, kiek modernistiniai simboliai, išjudinantys siužetą. Dar atsirado detektyvas Parkeris Painas, savo klientams žadantis ne išaiškinti paslaptį, bet daug abstraktesnį rezultatą – laimę.

Parkeris Painas buvo tarsi psichoterapeuto, kuris Agathą konsultavo XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje, *nemedicininė* versija. Psichoterapinė patirtis suteiks jos kūrybai ir daugiau atspalvių. Vėliau ji sakė, kad jos pirmieji detektyvai buvo „pasakojimai su moralu, arba, tiksliau, senoji „Paprastų žmonių pasaka apie moralumą [moralitė*]“. Tačiau po skyrybų Agathos kūryboje kaip veiksny, skatinantis nusikalsti, kur kas dažniau figūruoja būtent slopinami pasąmonės troškimai.

Susidaro įspūdis, kad Agathos Christie ketvirtojo dešimtmečio detektyvuose Puaras mažiau reikšmės skiria fiziniams įkalčiams. Dabar jis labiau linkęs pasikliauti tuo, ką mūsų laikais būtų galima vadinti

* Moralitė (pranc. *moralité*) – vaidinti skirtas vėlyvųjų viduramžių kūriny, kuriam būdingas moralizavimas, alegoriniai veikėjai, įkūnijantys gėrio ir blogio kovą.

psichologiniu profiliavimu – nes „tarpasmeniniai konfliktai ir širdies paslaptys yra patikimesni įkalčiai“⁷. Detektyve „Kortos ant stalo“ (*Cards on the Table*, 1936) Agatha daro jai nebūdingą autoriaus pareiškimą. Ji sako, kad dedukcija yra „grynai *psichologinis* dalykas, bet dėl to ji nė kiek ne mažiau įdomi, kadangi kai viskas būna pasakyta ir padaryta, būtent žudiko *protas* tampa pačiu įdomiausiu objektu“⁸.

O pačios Agathos protas buvo tarsi bedugnis idėjų šaltinis. Parodijuodama save, ji sukurs detektyvės romanų rašytojos misis Ariadnės Oliver personažą. Nors misis Oliver gali būti užmarši, pasenusių pažiūrų ir nevalyva, ji yra kone absurdiškai gausiai apdovanota idėjomis. Atkartodama Agathos mąstymo stilių, misis Oliver garsiai svarsto apie galimus žmogžudystės motyvus.

*Auka gali būti nužudyta asmens, kuriam tiesiog patinka žudyti merginas <...> arba ji galėjo žinoti apie kieno nors meilės nuotykius... arba galėjo pastebėti, kaip kas nors naktį užkasa kūną... arba pamatyti ką nors, kas slepia savo tapatybę... arba žinoti kokią nors paslaptį apie tai, kur karo metu buvo užkastos kokios nors brangenybės.*⁹

1930-aisiais Agatha savo naują personažą mis Džeinę Marpl pirmą kartą pristatys didelės apimties detektyve „Žmogžudystė klebonijoje“. Agatha šią knygą rašė, kai vyko nervingas pasiruošimas jungtuvėms su Maxu. Knyga buvo išleista per jų medaus mėnesį. Pokštaudama Agatha knygoje paruošė Maxui „vestuvinę dovaną“: vienas iš personažų dedasi garsiu archeologu, bet pasirodo esąs vagis.

Iš pradžių mis Marpl įvaizdis dar neatrodė užbaigtas. Literatūros kritikas Peteris Keatingas įtikinamai teigia, kad šis personažas – Džeinė Marpl – Agathai buvo pats brangiausias, nes simbolizavo ją pačią. O visiškai susiformuoti jis galėjo tik kartu su Agatha Christie – sėkmės lydimu, profesionalia, nepriklausoma rašytoja.